

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету «Житомирська
політехніка», доктору економічних наук,
доктору економічних наук, професору
Олександру ПЕТРУКУ

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри фінансів

ДОВГАЛЮК Віти Валентинівни

на дисертацію Попова Олексія Геннадійовича на тему: «Фінансова безпека
комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 - Фінанси, банківська справа та страхування

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок з науковими програмами. Упродовж останніх років безготівкові платежі стали домінуючою формою розрахунків у більшості країн світу, а в Україні їх частка суттєво зросла під впливом розвитку дистанційного банківського обслуговування, мобільного банкінгу, електронної комерції та державної політики щодо стимулювання cashless-економіки. Зростання обсягів безготівкових операцій, з одного боку, сприяє підвищенню ефективності функціонування банківської системи, прискоренню грошового обігу, зниженню витрат на обслуговування готівки та розширенню доступу населення і бізнесу до фінансових послуг. З іншого боку, активне впровадження цифрових платіжних інструментів супроводжується появою нових загроз фінансовій безпеці комерційних банків, зокрема кіберризиків, операційних ризиків, ризиків шахрайства, витоку конфіденційної інформації, порушення безперервності платіжної інфраструктури та зростання залежності банків від інформаційно-комунікаційних технологій.

Особливої актуальності проблема фінансової безпеки банків набуває в умовах воєнних викликів, економічної нестабільності та необхідності забезпечення стійкості фінансового сектору України. Комерційні банки виконують ключову роль у забезпеченні безперервності платіжного обігу, підтриманні довіри до національної фінансової системи та фінансуванні економіки. Тому недостатній рівень їх фінансової безпеки може мати системні

наслідки для функціонування економіки, платіжної системи держави та фінансової стабільності загалом.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам банківської безпеки, управління ризиками та розвитку безготівкових розрахунків, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексної оцінки впливу розвитку безготівкових платежів на фінансову безпеку комерційних банків, удосконалення механізмів її забезпечення в умовах цифрової трансформації, а також формування системи індикаторів, здатних своєчасно виявляти загрози фінансовій стійкості банківських установ.

Потребують подальшого наукового обґрунтування теоретичні засади фінансової безпеки банків в умовах цифровізації, методичні підходи до оцінювання взаємозв'язку між рівнем розвитку безготівкових розрахунків і фінансовою стійкістю банків, а також практичні рекомендації щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із функціонуванням електронних платіжних систем.

Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження визначається необхідністю поглиблення теоретичних положень, розроблення науково обґрунтованих методичних підходів та практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, що має важливе значення для зміцнення фінансової стабільності банківської системи України, підвищення її стійкості до сучасних ризиків та забезпечення сталого економічного розвитку держави.

Дисертація органічно пов'язана з науково-дослідною роботою Державного університету «Житомирська політехніка» на тему: «Фінансова система України в умовах війни та повоєнного відновлення, 2024 рік» (номер державної реєстрації 0124U002038). У межах зазначеної теми автором досліджено взаємозв'язок між окремими показниками фінансової безпеки та ризиками безготівкових розрахунків й розвинуто методичні підходи до оцінки фінансової безпеки банківських установ. Отримані результати органічно інтегровані у зміст дисертаційної роботи та сприяють поглибленню теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробці внутрішніх та зовнішніх методів її посилення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації, їх достовірність. Аналіз змісту дисертаційної роботи Попова О.Г. свідчить про комплексний характер

проведеного дослідження та належний рівень обґрунтованості сформульованих наукових положень. Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження є взаємоузгодженими та відповідають обраній тематиці. Послідовність викладення матеріалу забезпечує комплексне розкриття проблематики, пов'язаної із забезпеченням фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків та дозволяє сформувати цілісне уявлення про сучасні загрози, механізми їх нейтралізації та напрями підвищення ефективності системи фінансової безпеки банківських установ.

Сформульовані в дисертації наукові результати, узагальнення та практичні пропозиції характеризуються належним рівнем аргументованості, послідовності та надійності. Побудова роботи відзначається внутрішньою логікою та узгодженістю, що забезпечує досягнення визначеної мети та реалізацію поставлених дослідницьких завдань. Представлений матеріал і спосіб його викладення засвідчують цілісний характер дослідження та свідчать про самостійне вирішення автором важливих теоретичних і прикладних питань.

Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується чітко сформульованою метою дослідження, яка полягає в обґрунтуванні та поглибленні теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробці внутрішніх та зовнішніх методів її посилення. Поставлені у дисертації наукові завдання є логічно взаємопов'язаними, послідовно розкривають досліджувану проблематику та повною мірою забезпечують досягнення визначеної мети.

Достовірність і наукова аргументованість результатів підтверджується використанням загальнометодологічної схеми системного підходу з використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема методів бібліометричного та наукометричного аналізу, порівняльного та історико-логічного методів, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, системного і структурно-функціонального методів, інституційного підходу, економіко-статистичних методів, методу контент-аналізу нормативно-правових актів, стратегічних документів і програм, моделювання, графічних методів, узагальнення та абстрагування.

Наукові положення дисертації базуються на широкій інформаційній базі, що включає: офіційні дані Державної служби статистики України, звіти з фінансової стабільності Національного банку України, фінансову звітність комерційних банків та наукові джерела, зокрема фахові наукові статті

вітчизняних і зарубіжних учених, монографії та матеріали наукових та науково практичних конференцій. Це забезпечує належний рівень валідності висновків рекомендацій.

Наведені у дисертації висновки є логічно обґрунтованими, узгоджуються з отриманими результатами дослідження та мають як наукову, так і практичну цінність. Запропоновані рекомендації щодо удосконалення структури розрахунково-платіжного механізму в системі фінансової безпеки комерційних банків на підставі адаптації основних положень теорії економічних механізмів, є аргументованими та можуть бути використані органами державного регулювання, Національним банком України, а також комерційними банками під час формування та реалізації заходів із забезпечення фінансової безпеки та підвищення ефективності функціонування платіжної інфраструктури.

З огляду на наведені положення, доцільно відзначити достатній рівень аргументованості наукових результатів дисертаційної роботи ПОПОВА Олексія Геннадійовича, що засвідчує її вагомість для подальшого розвитку досліджень у сфері забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах цифровізації платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків.

Новизна наукових положень та отриманих результатів.

Наукова новизна дисертаційної роботи Попова О.Г. полягає у полягає в обґрунтуванні та поглибленні теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробці внутрішніх та зовнішніх методів її підвищення. Запропоновані автором підходи мають системний характер і спрямовані на підвищення ефективності функціонування розрахунково-платіжного механізму, зміцнення фінансової безпеки комерційних банків та мінімізацію ризиків, пов'язаних із розвитком безготівкових розрахунків.

До науково нових результатів, отриманих у дисертації, слід віднести методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки банківської установи на основі оцінки недоліків чинних методик. Важливим науковим результатом є уточнення оцінки інтегрального показника економічної безпеки держави з врахуванням рівня розрахункового ризику, що сприятиме підвищенню достовірності оцінювання стану економічної безпеки, своєчасному виявленню потенційних загроз та обґрунтуванню ефективних управлінських рішень у сфері фінансової політики держави.

Поповим О.Г. запропоновано напрями удосконалення банківського регулювання безготівкових розрахунків в умовах застосування концепції відкритого банкінгу, які сформовані на основі дотримання балансу між клієнтоорієнтованістю надання платіжних послуг та необхідністю забезпечення фінансової безпеки банківської системи та реалізуються через правовий, організаційний та соціальний механізми. Запропоновані заходи сприятимуть їх узгодженню із регулятивними заходами Європейського Союзу для подальшого розвитку платіжних систем у міжнародному просторі та забезпеченню фінансової безпеки безготівкових операцій.

Заслуговує на увагу обґрунтування за допомогою кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями, що підтвердило гіпотези про чутливість: показників ROA та ROE до зміни рівня розрахункового ризику через опосередкований вплив на них кредитного ризику; показників кредитного ризику Н7, Н8, Н9 до зміни обсягу розрахункових операцій, що здійснюються за допомогою платіжних карток. Практична цінність наведених положень полягає у можливості їх використання для вдосконалення системи моніторингу та прогнозування банківських ризиків, підвищення обґрунтованості управлінських рішень у сфері ризик-менеджменту, а також формування превентивних заходів щодо забезпечення фінансової стабільності та безпеки комерційних банків в умовах активного розвитку безготівкових платіжних технологій.

Науковий інтерес становить підтвердження гіпотези про наявність прямого взаємозв'язку між рівнем реального ВВП та обсягом безготівкових розрахунків, здійснених з використанням платіжних карток, що надало можливість побудувати кореляційну модель такого взаємозв'язку (на відміну від існуючих моделей використано показник реального, а не номінального ВВП, що відображає зростання, обумовлене реальним збільшенням виробництва), визначити тенденції розвитку безготівкових операцій (зростання їх кількості й обсягів, впровадження цифрових інформаційних технологій, збільшення кількості безконтактних активних платіжних карток та токенизованих карток, значний рівень концентрації в Україні одиничних банків на ринку платіжних карток) та їх позитивний вплив на економіку шляхом скорочення витрат на обробку готівкових операцій.

Подальшого розвитку набули внутрішні заходи забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ (нормативного,

організаційного, інформаційно технологічного, кадрового характеру), що доцільно реалізовувати на різних етапах функціонування системи управління операційним ризиком як джерелом розрахункового (зокрема, етапах ідентифікації, оцінки, моніторингу, усунення чи зменшення ризику), доповнені заходами, спрямованими на зниження «розрахункового ризику клієнтів» (підвищення рівня розрахунково-банківського обслуговування клієнтів та регулярний моніторинг підвищення його якості, що мінімізує імовірність відтоку клієнтів в умовах фінансової нестабільності; надання клієнтам банку як учасникам платіжної системи достовірної інформації про діяльність банку; покращення використання технологій мобільного електронного підпису, розвиток платіжної інфраструктури).

Отримані результати характеризуються належним рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, а їх впровадження сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи фінансової безпеки комерційних банків, удосконаленню механізмів управління банківськими ризиками та зміцненню стабільності банківської системи України в умовах розвитку безготівкових розрахунків.

Науково-теоретична цінність та практична значущість одержаних результатів дослідження.

Результати дослідження, які мають науково-теоретичну цінність та практичне значення засвідчені впровадженням їх в діяльності Житомирської філії Укргазбанку та Державного університету «Житомирська політехніка».

Практичні результати, що стосуються питань впровадження та удосконалення внутрішніх заходів забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ було впроваджено впроваджено в діяльність Житомирської філії Укргазбанку (довідка б/н від 30.11.2025 р.).

Окремі положення дисертації використовуються в освітньому процесі Державного університету «Житомирська політехніка», зокрема, при викладанні освітніх компонент «Банківський менеджмент», «Операції банків та фінансово-кредитних установ» при підготовці здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок») та другим (магістерським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та

фондовий ринок» (освітньо професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»)) (довідка №44/01.00/1566 від 06.11.2025).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі Попова О.Г., отримали належне відображення в опублікованих наукових працях автора. За темою дослідження опубліковано 11 наукових праць, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України та 6 публікації апробаційного характеру у матеріалах і тезах доповідей вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференцій. Зміст опублікованих праць охоплює ключові результати дисертаційного дослідження, зокрема теоретичні узагальнення, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробці внутрішніх та зовнішніх методів її підвищення. Рівень публікаційної активності, їх тематика та змістова наповненість свідчать про достатню повноту апробації та висвітлення основних наукових результатів дисертації.

Результати дослідження активно обговорювалися на Всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, які було презентовано на різноманітних конференціях, зокрема: IV Міжнародній науково практичній конференції з питань вищої освіти і науки «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (Житомир, 09-10 листопада 2023 року), Всеукраїнській науково практичній онлайн-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченій Дню науки «Вплив інноваційних змін на розвиток суспільства: управлінські та соціально-економічні аспекти» (м. Житомир, 13–17 травня 2024 року), V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (м. Житомир, 06-07 листопада 2024 р.), Всеукраїнській науково практичній онлайн-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки «Вплив інноваційних змін на розвиток суспільства: управлінські та соціально-економічні аспекти» (12–17 травня 2025 р., м. Житомир), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (06-07 листопада 2025 р., м. Житомир), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-управлінські інновації як драйвер сталого розвитку в умовах сучасних викликів» (07 листопада 2025 р., м. Хмельницький).

Наведені показники публікаційної активності повною мірою відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії.

Структура, стиль та мова дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота Попова О.Г. характеризується логічно впорядкованою та чітко вибудованою структурою, що відповідає чинним вимогам до наукових досліджень. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 176 сторінках друкованого тексту. Робота містить 26 таблиць, 20 рисунків. Список використаних джерел налічує 206 найменувань. Послідовність викладення матеріалу сприяє цілісному сприйняттю дослідження, а структура розділів узгоджується з поставленою метою та завданнями. Стиль викладу є науковим, виваженим і послідовним, із використанням фахової термінології. Мова дисертації відзначається точністю, логічністю та чіткістю формулювань, що забезпечує повноту розкриття теми та належний рівень аргументованості отриманих результатів.

Дотримання норм академічної доброчесності у дисертаційному дослідженні.

Дисертаційна робота Попова О.Г. є самостійно виконаним науковим дослідженням, що відзначається цілісністю та авторським характером отриманих результатів. За результатами її аналізу не встановлено ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації чи інших порушень, які могли б поставити під сумнів самостійність виконання дослідження. У процесі викладення матеріалу автор послідовно наводить посилання на наукові джерела при використанні положень, ідей, наукових напрацювань інших дослідників, а також статистичних та довідкових даних. Такий підхід свідчить про дотримання етичних засад наукової діяльності та відповідність дисертації встановленим вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Відзначаючи авторський підхід до вирішення досліджуваної проблематики та позитивну оцінку викладених положень, висновків і рекомендацій, доцільно вказати на ряд положень, які мають дискусійний характер та потребують додаткової аргументації, а саме:

1. Уточнюючи перелік принципів забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій, автор виділяє принцип гнучкості як «...здатність швидко реагувати на зміну основних показників фінансової політики держави, на виникнення нових загроз, трансформацію внутрішнього середовища (в т.ч. організаційної структури) банку» (с. 69). Проте надмірна адаптивність або часта зміна внутрішніх регламентів та лімітів безготівкових операцій може призвести до дезорганізації операційної діяльності банку та погіршення якості обслуговування клієнтів.

2. У дисертаційній роботі запропоновано виявляти та оцінювати ризики здійснення безготівкових розрахунків для забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки банківських установ (п.2.2 дисертації), проте не наведено чіткої методики визначення необхідного розміру буфера капіталу саме під розрахунково-платіжні та пов'язані з ними операційні ризики.

3. Одним з пунктів наукової новизни є обґрунтування взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності (ROA, ROE) та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями, яке, на відміну від існуючих, базується на основі кореляційно-регресійного аналізу, що підтвердило гіпотези про чутливість: показників ROA та ROE до зміни рівня розрахункового ризику через вплив на них кредитного ризику; показників кредитного ризику Н7 Н8 Н9 - до зміни обсягу розрахункових операцій, що здійснюються за допомогою платіжних карток (с. 27 дисертації). На підставі цього автором зроблено висновок про доцільність запровадження моделі безготівкової економіки. Водночас зростання обсягу безготівкових операцій банків пропорційно підвищує рівень операційних ризиків, що потребує здійснення значних інвестицій в ІТ-інфраструктуру, тому оцінка рівня доходності та суми додаткових витрат на забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій потребує проведення додаткових досліджень.

Зазначені зауваження додатково підтверджують актуальність теми дослідження, складність й багатоаспектність наукової роботи. Разом із тим, наявність дискусійних питань в цілому не знижує належний науковий рівень та практичну цінність дисертації.

Загальний висновок. За результатами аналізу дисертаційної роботи Попова О.Г. «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» встановлено, що вона є завершеним, цілісним, самостійним та актуальним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Зміст дисертації відповідає поставленій меті, яка досягнута у повному обсязі через вирішення визначених завдань.

Отримані результати характеризуються науковою новизною, теоретичною значущістю та практичною цінністю у сфері забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків. У дисертації сформульовано науково обґрунтовані положення, висновки та рекомендації. Дисертаційна робота за своїм науковим рівнем, глибиною теоретичних розробок, практичним значенням результатів, структурою, стилем і мовою викладення відповідає вимогам чинного законодавства України, зокрема «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – ПОПОВ Олексій Геннадійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Рецензент

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Державного університету
«Житомирська політехніка»

Віта ДОВГАЛЮК

Підпис Віти ДОВГАЛЮК засвідчую:

Перший проректор
Державного університету
«Житомирська політехніка»

Димитрій ГРИЦИШЕН